

P. SZABÓ BÉLA

**„Ernyedetlen szorgalommal” –
Visky Károly és Brósz Róbert tanulmányai a
debreceni m. kir. Tisza István-
Tudományegyetemen**

Érdekes jelenség, hogy a magyar jogtudósok életrajzírói általában kevés figyelmet szentelnek a későbbi szakember egyetemi tanulmányainak. Kötelező elemként – a (legalább atyai) felmenők, családi kapcsolatok, a középiskolai és esetleges külföldi tanulmányok megemlítése mellett – (néhány kivételtől eltekintve) csak röviden kerülnek jelzésre az egyetemi tanulmányok, esetleg (viszonylag ritkán) név szerint kiemelve a később választott tudományszak vagy szűkebb kutatási terület szempontjából valószínűleg meghatározó jelentőségű professzorokat.¹ Ez annál is érdekesebb, mert ha viszont visszaemlékezéseket olvasunk nagy professzoraink tollából, akkor gyakran szembesülünk azzal, milyen meghatározó jelentőséget tulajdonítanak egyetemi tanulmányaiknak.

Alkalmul véve Molnár Imre Professor Úr 80. születésnapját az alábbiakban két meghatározó jelentőségű magyar római jogász, a gyakorlatban tevékenykedő, de a katedrára magántanárként fellépő, s nemzetközileg is jegyzett Visky Károly,² valamint a – még irodalmi művekben is „megénekel” – *ex asse* római jogász professzor, Brósz Ró-

¹ Szűrőpróbaszerű áttekintésem szerint túlnyomóan ez figyelhető meg például a pécsi jogászprofesszorokat bemutató kötet esetén, de a debreceni jogtanárokat számba vevő három kötetben is. Ezzel a „hagyomány-nyal” a *Magyar jogtudósok* című sorozat első három kötete is csak ritkán szakít. Vö. KAJTÁR ISTVÁN (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008). Antológia*, Pécs, 2008.; P. SZABÓ BÉLA – MADAI SÁNDOR (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*, Debrecen, 2002.; P. SZABÓ BÉLA – MADAI SÁNDOR (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) I.*, Debrecen, 2004.; P. SZABÓ BÉLA (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) II.*, Debrecen, 2006.; HAMZA GÁBOR (szerk.): *Magyar jogtudósok. I. kötet*, Budapest, 1999.; HAMZA GÁBOR (szerk.): *Magyar jogtudósok. II. kötet*, Budapest, 2001.; HAMZA GÁBOR – SIKLÓSI IVÁN (szerk.): *Magyar jogtudósok. III.*, Budapest, 2006.

² Mások mellett HAMZA GÁBOR: *Visky Károly (1908–1984)*. *Jogtudományi Közlöny* (5) 1984, 287–288. pp.; UŐ.: *Visky Károly (1908–1984)*. in: HAMZA 2001, 169–176. pp.; MOLNÁR IMRE: *In memoriam Karoly Visky*. *IVRA* (34) 1983, 207–209. pp.

bert³ egyetemi tanulmányainak debreceni levéltárakban fellelhető nyomait szeretném felvillantani, egyúttal megemlékezve az egyetemi jogoktatás debreceni megindulásának 100. évfordulójáról is.

I.

Mivel Visky Károly és Brósz Róbert a római jogban értek el jelentős eredményeket, és mindketten Marton Gézát tekintették mesterüknek, – terjedelmi okokból csak röviden, a részleteket más lapokra hagyva – szólnunk kell Marton Géza debreceni időszakáról is.⁴

Az 1912-ben alapított és oktatómunkáját 1914-ben megkezdő Jog- és Államtudományi Kar a Debreceni m. kir. Tudományegyetemen (amely később Tisza István nevét vette fel) a korabeli elvárásoknak megfelelően nagy teret biztosított a római jog oktatásának. A modern magánjogok anyajogának, mintajognak tekintett római jogot a jogintézmények fejlődését tudatosító értékének megfelelően a az egyetemeken az első két szemeszterben, heti nyolc órás előadások keretében oktatták.⁵ A római jog első professzora, Kiss Géza kényszerű távozásá⁶ utáni ürt a Kar – gyors cselekvéssel – Marton Géza meghívásával (tehát nem pályázat kiírásával) töltötte ki. A Kar által kiküldött bizottság a szóba jöhető jelöltek közül egyértelműen Martont tartotta a legkiemelkedőbbnek: „... már most jelezzük, hogy a felsoroltak közül dr. Marton Géza úgy a tudományos, mint tanári és egyéni kvalitásánál fogva annyira kiemelkedik, hogy pályázat esetében is bizottságunk csak mellette foglalhatna állást s éppen ez vezette bizottságunkat egyéb szempontok mellett arra, hogy a tanszék meghívás útján való betöltését javasolja.”⁷ A már következő novemberben kinevezett Marton 16 éves debreceni tevékenységével teljes mértékben rászolgált a megelőlegezett bizalomra. Oktatómunkájában a római jog tudományos értékeinek a gyakorlati jogászképzésben való felhasználására törekedett, és a római jogot az élő magyar magánjoggal szoros kapcsolatban tárgyalta (pl. tankönyvi példái sokszor a modern kort idézik). Ugyanakkor az interpolációs kutatómódszer

³ FÖLDI ANDRÁS: *Brósz Róbert (1915–1994)*, in: HAMZA 1999, 169–182. pp.; Uő.: *Emlékezés Brósz Róbertre*. Magyar Jog (41) 1994, 315–317. pp.; Uő.: *Curriculum vitae cursusque honorum [Brósz Róbert életrajza]*, in: Flosculi professori Roberto Brósz oblati, Budapest, 1990, 9–12. pp.; HAMZA GÁBOR: *Brósz Róbert tudományos munkássága*, Állam- és Jogtudomány (37) 1995, 303–319. pp.; Uő.: *In memoriam Brósz Róbert (1915–1994)*. Jogtudományi Közlöny (5) 1994, 193–196. pp.

⁴ Marton életére vö. többek között KÁDÁR MIKLÓS: *Marton Géza 1880–1957*. Felsőoktatási Szemle 1958, 122–124. pp.; KORNIS GYULA: *A római jog mai értéke – Marton Géza*, Budapest, 1942. 50–51. pp.; MARKÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Marton Géza*, in: Új magyar életrajzi lexikon, IV. L–Ö, Budapest, 2002. 549–550. pp.; SZABÓ IMRE: *Marton Géza 1880–1957*. Magyar Tudomány (4) 1958, 133–135. pp.; HAMZA GÁBOR (szerk.): *Tanítványok Marton Gézáról*, Budapest, 1981.; ZLINSZKY JÁNOS: *Marton Géza*, in: HAMZA 1999, 97–104. pp.; P. SZABÓ BÉLA: *Marton, Géza*, in: STOLLEIS, MICHAEL (szerk.): *Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München, 1995. 411–412. pp.

⁵ A római jogi oktatás céljaival kapcsolatos korabeli nyilatkozatokat áttekinti PÓLAY ELEMÉR: *A római jog oktatása a két világháború között Magyarországon (1920–1944)*, 1972. 9–11. pp.

⁶ Életére és debreceni tevékenységére vö. MADAI SÁNDOR: *Kiss Géza*, in: P. SZABÓ – MADAI 2002, 53–73. pp.

⁷ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – *A Jog és Államtudományi Karának Tanácsi Jegyzőkönyvei*, VIII. 7/a 1–31. pp. (a továbbiakban: JÁK Jk.) JÁK Jk. 1921/22. tanév (1921. június 9.). A római jogi tanszék betöltése tárgyában kiküldött bizottság ülésének jegyzőkönyve; JÁK Jk. 1921/22. tanév 11. rendkívüli ülés (1921. július 7.) 447. szám. Az iratokból az tűnik ki, hogy az akkor a kecskeméti református jogakadémián tevékenykedő Marton talán nem is tudott arról, hogy Debrecenben „kinézték” a katedrára.

eredményeit is tudatosan építette be az oktatásba és híres tankönyvébe is,⁸ elfogadva, hogy a római jog „történeti tárgygyá” változott.⁹ Az előadások mellett Marton az 1925/26. tanévtől rendszeresen vezetett szemináriumi gyakorlatokat „Institúciós gyakorlatok”, „Római jog szeminárium”, „Római jogi proszeminárium”, „Szövegolvasás” címmel. Konkrétabb témát csak két egymás utáni félévbe (az 1934/35. tanévben) jelölt meg a foglalkozásuk tárgyául: „*A lex Aquilia fejezete a Digestákban: szövegolvasás felsőbb évfolyamú hallgatók számára.*” Úgynevezett speciálkollégiumot csak két félévben hirdetett: az 1925/26. tanév első félévében „A 12 táblás törvény maradványai” és rá egy évvel „Római civiljog” címmel.¹⁰ Marton két alkalommal volt a jogi kar dékánja (1927/28; 1936/37), s mindvégig a kar meghatározó személyisége volt. Megbecsültsége tekintetében legyen elegendő az aktuális rektor, Tankó Béla szavait idézni, melyet rektori jelentésében fogalmazott meg: „Marton Gézától meg kell válnunk, mert a budapesti egyetem római jogi tanszéke igényli őt, tudományágának első mesterét magyar földön. Nem jött meglepetésül ez a fordulat, előkészülhettünk rá, mégse tudunk szabadulni a melancholia érzésétől, mikor búcsúznunk kell tőle, akiben nem csak a tudóst becsültük, akinek tudásánál csak a szerénysége nagyobb, nemcsak a szakembert, akinek neve dísz adott az egyetemnek, hanem az embert, akinek judiciuma éles és tiszta, mint a mély vízű tengerszem, és meleg szíve ezt a judiciumot a legtisztább emberszeretet szolgálatába állítja, melyet kartársai és tanítványai egyformán éreztek, mint egy magasabb rendű bölcsesség csöndes és derült fényének áradását. Itt marad velünk az a tudat, hogy a legkiválóbbat ezúttal is a mi egyetemünk adhatta annak a helynek, amely igényt tarthat reá, s reméljük, hogy egészen ő se tud elszakadni ettől az alma *matertől, ahol annyi magvetésének aratását láthatta, s fogja még látni a távolból is.*”¹¹

II. Visky Károly debreceni tanulmányai

Édesapja nyomdokait követve Visky Károly kitűnő gimnáziumi érettségivel tarsolyában jogi tanulmányokat kezdett el Debrecenben az 1926/27. tanév első félévében. A minden félévben kiállított és a hallgató legfontosabb adatait, az általa felvett tantárgyakat illetve tanulmányi eredményeit, vizsgáit feltüntető anyakönyvi (származási) lapok lehetővé teszik, hogy végigkövessük a korabeli hallgatók, így Visky tanulmányait is.

Az első félévére beiratkozott református Viskyről születési adatain kívül megtudjuk, hogy apja, Visky Sándor kir. táblai bíró ekkor Debrecenben élt családjával, a Boldogfalva utca 5 szám alatt. A család lakóhelye valamikor 1929-ben megváltozott, hisz Visky a hetedik félévre már a Szentanna utca 42-ot adta meg lakhelyeként.

⁸ MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve, Institúciók*, Debrecen, 1922. (További hat debreceni kiadással 1947-ig.)

⁹ PÓLAY 1972, 13–14. pp.

¹⁰ Vö. *A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanrendje* vonatkozó füzeteit. HOLLÓSI GÁBOR, *A debreceni Jog- és Allamtudományi Kar története (1914-1949)*, Debrecen, 2007. 30–31. pp.

¹¹ TANKÓ BÉLA: *Rectori beszámoló jelentés a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem 1936-37. tanévi állapotáról és működéséről*, in: *A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1936/37. tanévről*, Debrecen, 1937. 207. p.

Az első félévben még tisztviselői tandíjat fizetett, de a második félévtől már „egész tandíjmentességet” élvezett, majd emellett negyedféléves korától tanulmányai befejezéséig állami (tisztviselői) ösztöndíjat kapott, ami évi 800 pengőt tett ki. A Kari Tanács ezen tárgyú előterjesztése 1927 végén született és ekkortól Visky többekkel együtt (800 pengőre rúgó) köztisztviselői ösztöndíjban részesült.¹² Ezen ösztöndíj elnyerése révén azonban jogosulatlanná vált a már első éves korától, a Thaly Kálmán-féle ösztöndíj révén élvezett 200 pengő juttatásra.¹³

A korabeli leckekönyv hű másolatának tekintendő anyakönyvi ívek tanúsága szerint Visky a kötelező szaktárgyak (illetve a kötelező bölcsészkar tárgyak valamint a testnevelés)¹⁴ mellett az első félévtől kezdődően számos „szabadon választott” tárgyat vett föl.¹⁵ Olaszt és franciát is tanult a kezdő szintről indulva. Azt lehet mondani, hogy valamennyi kötelező jogi tárgy esetében felvett az előadások mellé egy szemináriumot, repetitóriumot vagy speciális tematikájú előadást. Az általa látogatott foglalkozások heti óraszámja félévenként 40 és 27 óra között változott, de 30 alatt éppenséggel csak egyetlen félévben volt. Minden tanára rendkívül elégedett volt munkájával s ezt kiemelkedő szorgalmát bizonyító bejegyzések („kiválóan szorgalmas”, „példás szorg.”) és jeles kollokviumi eredmények („kitűnő coll.”, „igen jól coll.”) tanúsítják.

A szorgalmi kollokviumok mellett a második félév végén leteendő első alapvizsgát,¹⁶ amely római jogból valamint magyar alkotmány- és jogtörténetből állt, 1927. jú-

¹² JÁK Jk. 1927/28. tanév 6. rendes ülés (1927. december 15.) 144. szám.

¹³ JÁK Jk. 1927/28. tanév 9. rendes ülés (1928. március 22.) 228. szám.

¹⁴ Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk a korabeli kötelező tárgyak ismertetésével kapcsolatban, legyen most elegendő utalni a korabeli tanrendi figyelmeztetésre, amely mintegy mintát („mintatantervet”) kínált a hallgatónak. A teljes tantárgyi kínálatról természetesen a mindenkorai tanrendek adtak tájékoztatást. Az ebben az időben évtizedeken át érvényben lévő „mintatanterv” így nézett ki: „Tájékoztató a jogi kar hallgatói számára a leckeórák megfelelő beosztása tekintetében. I. évfolyam: I. félév: Római jog. Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bevezetés a jog- és államtudományokba. II. félév: Ugyanaz. II. évfolyam: I. félév: Magyar közjog. Közgazdaságtan. Statisztika. Jog- és állambölcsélet. II. félév: Magyar közjog. Pénzügytan. Gyakorlati közgazdaságtan. Nemzetközi jog. III. évfolyam: I. félév: Magyar magánjog. Kereskedelmi- és váltójog. Polgári törvénykezési jog. Anyagi büntetőjog. II. félév: Ausztriai magánjog. Bünvádi eljárási jog. Kereskedelmi- és váltójog, vagy polgári törvénykezési jog, vagy statisztika. IV. évfolyam: I. félév: Egyházjog. Politika. Közigazgatási jog. Pénzügyi jog. II. félév: A tanrend tetszés szerint tölthető ki.

Figyelmeztetés. A tárgyaknak a fentebb leírt sorrendje ugyan nem kötelező: az a joghallgató azonban, aki sem a beosztáshoz nem alkalmazkodik, sem pedig nincs kellő figyelemmel a kötelező tárgyak megválasztásánál az ezeket szabályozó jogszabályokra, kockáztatja azt, hogy az alapvizsgálatra nem bocsájtható, vagy végbizonyítványa ki nem adható.

A joghallgatók részére kötelező bölcsészeti és történelmi órák célszerűen az I. vagy II. évfolyamok tanrendjébe illesztendők be. A történelemből 4 óra magyar- és 4 óra világtörténelem hallgatóndó egy féléven át, úgyszintén a filozófiából is 4 óra hallgatóndó egy féléven keresztül.” Vö. A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Tanrendje az 1927-28. tanév I. félévére, 21. p. Az itt felsorolt tárgyakból az adott félévben legalább 20 tanóranyit fel kellett vennie a hallgatónak. Vö. *A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem tanulmányi-, fegyelmi- és tandíjmentességi szabályzata*, Debrecen, 1929. 65. p.

¹⁵ A legérdekesebbek ezek közül a bölcsész Tankó Bélánál *Az ijkori filozófia története* mellett a *Logika és A jelenkori filozófia főbb irányai*, az orvoskari Tüdős Kálmánnál a *Szociális közegészségügy*. Olasz tanárától két félévben hallgatott modern olasz irodalomtörténetet és részt vett egy *Macchiavelli: Il Principe* címmel hirdetett kurzuson is.

¹⁶ Az alapvizsgák tárgyaira vö. *Tanulmányi szabályzat* 1929, 66. p.

nus 15-én „egyhangúlag kitüntetéssel képesítve” bejegyzéssel abszolválta.¹⁷ A második alapvizsgálatot a negyedik félév után 1928. június 11-én tette le, hasonló eredménnyel.¹⁸ A harmadik alapvizsgán (magyar magánjog, magyar anyagi büntetőjog és magyar büntető perjog) szintén „egyhangú kitüntetéssel képesítettet” 1929. június 10-én.¹⁹

Ami a bennünket közelebbről érintő tantárgyat illeti, érdekes módon az 1926/27. tanév I. félévére beiratkozott Visky a római jogot nem Marton Gézától, hanem a kiváló perjogász Bacsó Jenőtől, mint a római jog helyettesítő tanárától hallgatta. Marton ugyanis ebben az időben éppen a kereskedelmi- és váltójog rendes tanára volt.²⁰ Ugyanakkor Visky az első évben két szorgalmi kurzust is hallgatott Marton Gézától. Az első félévben „Római civiljog”-ot, a másodikban „Institutio-gyakorlatok”-at. Első esetben Marton „ernyedetlen szorg.,” a másodikban „nagyon szorg. kiv. dolg.” bejegyzésekkel jutalmazta tanítványát.

A nyilvántartási íveken további bejegyzések nincsenek, melyek Marton óráinak látogatásáról tanúskodnának, de a munkakapcsolat minden bizonnyal megmaradt az első év után is, hiszen másodéves joghallgatóként az 1927/28. tanévben új pályatételként meghirdetett pályázatra (Az okozati összefüggés kérdése a D.9.2 [Ad legem Aquiliam] alapján) ugyanilyen című pályaművet készített, melyet Marton Géza és Bacsó Jenő bírálata után a Kar 52 pengő jutalomdíjban részesített az 1927/28. tanévben.²¹ A dolgozat – mint alább látjuk majd – későbbi jogtudományi disszertációja első változatát jelentette. Hogy a dolgozat elkészítéséhez szükséges szakmai konzultációkon kívül milyen kapcsolatban volt Marton Gézával, arról nincsen adatunk ezekből az évekből.

Jogi tanulmányait kiemelkedő eredménnyel folytatta és hét félévnyi tanulmányok után 1930 februárjában abszolutóriumot szerzett. A korabeli szabályok szerint ugyanis, mint karpaszományosnak egy félév tanulmányi időt elengedtek neki. Így a nyolcadik félévre a beiratkozási ívre felvett tantárgyakat már nem is hallgatta le, hanem készült a szigorlatokra és pályázatot adott be a római *Collegium Hungaricum*ba elnyerendő ösztöndíjra. Végbizonyítványából tudjuk egyébként, hogy a későbbi neves római jogász

¹⁷ A jegyzőkönyvet Bacsó Jenő, mint elnök, illetve Szentpéteri Kun Béla és Marton Géza, mint bizottsági tagok írták alá. Vö. DEENK Kézirattár – *Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Első Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek VI.*, 1514. szám.

¹⁸ A kötelező vizsga tárgyai a magyar közjog, a közgazdaságtan és pénzügytan voltak. Visky vizsgáztatói ez alkalommal a statisztikus Illyefalvi Vitéz Géza, a közjogász barabási Kun József és a közgazdász Bozóky Ferenc voltak. Vö. DEENK Kézirattár – *Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Második Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek V.*, 1248. szám.

¹⁹ Ezt a vizsgát a büntetőjogász Kováts Andor, a civilista Tóth Lajos és a nemzetközi jogász Teghze Gyula vették ki Viskytól. DEENK Kézirattár – *Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Harmadik Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek III.*, szám nélkül.

²⁰ Marton a Kar történetében egyedülálló módon néhány évre (1924-1927) a római jog rendes tanára címet az 1922 óta vakáns Kereskedelmi- és váltójogi tanszék vezetésére cserélte, ahová 1924 júniusától ideiglenesen, 1925 februárjában véglegesen került kinevezésre. Ettől kezdve a római jogot helyettesítőként hol ő, hol a perjogász Bacsó Jenő adta elő. Vö. JÁK Jk. 1923/24. tanév 10. rendkívüli ülés (1924. 06. 06.) 323. szám; JÁK Jk. 1924/25. tanév 7. rendkívüli ülés (1925. 02. 10.) 186. szám; Bacsó Jenő életére I. BALOGH JUDIT: *Bacsó Jenő: A polgári perjog tanára*, in: P. SZABÓ – MADAI 2002, 203–233. pp.

²¹ A pályamű jellegje a következő volt: Die Culpa muss als Ursache des Damnum erscheinen (Pernice). Vö. HOLLÓSI 2007, 32. p. és JÁK Jk. 1927/28. tanév 10. rendes ülés (1928. április 25.) 264. szám; *Évkönyv 1927/28.*, 59. p.

teljes neve Visky Károly István László volt (ez az adat a szigorlati jegyzőkönyvekben és a felavatott doktorok nyilvántartásában is visszaköszön.)²²

Ebben az időben dolgozhatott jogtudományi doktori értekezésének végső változatán, melyet aztán szigorlati sikeres letétele után nyújthatott be a Karnak. Teghze Gyula dékán 1930. október 27-én a dolgozat korábbi változatát már ismerő Marton Gézát és Bacsó Jenőt jelölte ki bírálólul.²³

A 70 oldalas, 102 lábjegyzetet és 32 tételes irodalomjegyzéket felmutató értekezés első fejezetében, mintegy elméleti megalapozásként a büntető és kártérítési jog számára oly fontos, a korabeli tudományosságban meghatározó okozatossági tanokról ad Visky egy általános képet. Kiemelendőnek tartja a beszámítás (felelősség) és az okozati összefüggés jelenségei közötti szoros kapcsolatot, de hangsúlyozza a két jelenség éles elválasztásának fontosságát is. A korban asztalon fekvő okozatossági elméletek közül röviden bemutatja és kritikával illeti, Buri és Liszt *Bedingungstheorie*-nak („bölcséleti okozatossági tan”-nak) nevezett felfogását, mely – tévesen – nem különböztet a „jog és filozófia világában” létező okozatosság problémája között.²⁴ A „jog világában is alkalmazható és használható ok fogalmat” megalkotni kívánó, Binding-Birkmeyer ún. egyensúlyi elméletét (*Gleichgewichtstheorie*) a jó irányba tett lépésnek, de túlságosan is erőszakoltnak érzi.²⁵ Visky az uralkodó „*adaequat* okozatossági teoriát” fogadja el, mely szerint „egy bizonyos eredmény csak akkor mondható valamely cselekvés által előidézettnek, ha az utóbbi az előbbivel beszámítható összefüggésben áll. Ebből következik azután az, hogy a kérdéses eredményért csak úgy vonható felelősségre valaki, ha az eredmény az ő cselekvésének szükségképpen hatásaként jelentkezik és az neki beszámítható.”²⁶

A 35 oldalnyi második fejezetben arra törekszik, hogy megvizsgálja, az okozatosság kérdésében „*a római jog minő álláspontot foglalt el?*” A vizsgálathoz a *damnum iniuria*

²² „Visky Károly István László jog- és államtudománykari hallgató a következő végbizonyítványt (absolutoriumot) nyerte: Mi a debreceni magyar királyi Tisza István tudományegyetem Rectora és a jog és államtudományi karának Dékánja ezennel bizonyítjuk, hogy Visky Károly István László úr, aki Temesvár, Temes megyében 1908 évi május hónap 3-án született és a református hitvallást követi, a debreceni református főgimnáziumtól 1926. évi június hónap 30-án 59/1926. szám alatt kiállított főgimn. érettségi bizonyítvány alapján a jog- és államtudományi kar hallgatói közé felvétetett, mint rendes hallgató az 1926/27. tanév I-ső szakától az 1929/30. tanév I-ső szakának végéig terjedő időben a debreceni magyar királyi Tisza István tudományegyetemen a jog és államtudománykari tanfolyamot bevégezte s a fennálló szabályok követelményeinek mind eleget tett. Ezen végbizonyítvány egyetemünk jog és államtud. karának 336-1929/30. jksz. határozata alapján, a 410-5-105/1929. sz. V.K.Min. r. értelmében, karpaszomány viselésére jogosultsága folytán, tanulmányi idejéből egy félév eltelésével adatott ki. Visky Károly István László úrnak egyetemi magaviselete ellen az egyetemi hatóság előtt kifogás nem fordult elő. Melynek hitelül ezen végbizonyítványt aláírtuk és egyetemünk kisebb pecsétjével megerősítettük. Kiadatott Debrecenben, 1930. évi február hónap 11-ik napján. Csánki Benjámin e.i. rector; dr. Bozóky Ferenc, a jog- és államtudományi kar e.i. dékánja.” Vö. DEENK Kéziratár – *A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemen kiadott Végbizonyítványok az 1929/30 tanévről I-90 sorsz.-ig.* (9. kötet), 60. szám.

²³ DEENK Kéziratár A 2528 – *Az okozati összefüggés kérdése a D. 9.2. (ad legem Aquiliam) alapján. Jogtudományi doctori értekezés. Irta: VISKY Károly jogszigorló, 1930. 70. pp.*

²⁴ VISKY 1930, 9. p.

²⁵ VISKY 1930, 11–12. pp.

²⁶ VISKY 1930, 13–14. pp. A felfogást Bar–Kries–Liepmann-féle elméletként aposztrofálja, de másodkézből, Bürgi és Mähnz munkái alapján dolgozik.

datummal kapcsolatos szöveghelyeket elemzi²⁷ a *Digesta* vonatkozó fejezetéből, melyekről megállapítja, hogy a *fragmentumok* „részben olyanok, amelyek a büntetőjog, részben pedig olyanok, amelyek a magánjog, a kártérítési jog szempontjából érdekelnek bennünket.”²⁸ Az okozati összefüggés megállapítása nem okoz nehézséget Visky szerint a szándékos illetve a *culposus* károkozó magatartás esetén (utóbbi esetben, ha előre láthatja tette következményeit). Itt inkább azokra az ellentmondásos helyekre hívja fel a figyelmet, melyek a „kártérítés” összegének²⁹ meghatározásánál a *damnum emergens* mellett, adott esetben a *lucrum cessans*-t is figyelembe veszik az *interesse* kiszámításánál.³⁰ Ugyanígy megállapítható az okozati összefüggés, ha az eredmény később következik be, de a bekövetkezés fő kiváltója a cselekvés volt,³¹ illetve ha a tettes akaratlagos cselekedete egy eredetileg nem célzott eredményt idézett elő (*praeterintentionalitas*).³² Megállapítható a kauzalitás akkor is, ha az eredményt az elkövető cselekedete idézte elő, bár az utóbb magától is bekövetkezett volna,³³ vagy abban az esetben is, ha a károkozó magatartása okozta az eredményt, de emellett egy idegen tényező is közrehatott, feltéve hogy ez utóbbi nélkül is ugyanakkor és ugyanúgy bekövetkezett volna az eredmény és az idegen tényezőt „éppen a tettes cselekvése tette hatásra képessé.”³⁴ Ha az eredményt két vagy több személy cselekedete idézte elő, de azt valamennyiük cselekedete külön-külön is előidézte volna.³⁵ Hiányzik az eredményért való felelősség, bár van okozati kapcsolat akkor, ha az eredmény a kár a károsult kellő gondossága mellett elkerülhető lett volna (*compensatio culpa*).³⁶ Végül a mulasztásos okozatosság esetén is megállapítható az okozati összefüggés fennállása.³⁷

Végül az értekezés harmadik fejezetében Visky az okozatosságnak az „objectív felelősség” körében felmerülhető jelentőségével foglalkozik. Ezen körbe azok az esetek tartoznak, mikor „az eredmény nem hozható okozati kapcsolatba valakinek vétkes magatartásával, azonban az illetővel szemben mégis olyan okot lehet kimutatni, amelynek eredményeképpen más kárt szenvedett.”³⁸ Ezzel összefüggésben arra a megállapításra jut, hogy a *culpa levissima*, *culpa levis in faciendo* és *culpa Aquiliana* a tulajdonképpeni gondatlanság fogalmánál tágabb volt és „[m]agában foglalta minden bizonytalanságot, amelyet az újabb jogi irodalom »alsó baleset«-nek (niederer Zufall) nevez.”³⁹ Visky a nevezetes öszvérhajcsár esetet elemezve (D. 9,2,8,1) Litten

²⁷ A fejezet gondolatmenetét követi, és az itt elemzett forrásokat veszi újra elő Visky a csaknem 50 évvel később megjelent német nyelvű tanulmányában. Visky ekkor Legfelsőbb Bírósági tanácselnök volt. Vö. VISKY KÁROLY: *Die Frage der Kausalität aufgrund des D. 9,2 (ad legem Aquiliam)*. RIDA (26) 1979, 476–504. pp.

²⁸ VISKY 1930, 17. p.

²⁹ VISKY 1930, 23. p.

³⁰ VISKY 1930, 23–27. pp. Utóbbi kérdés vonatkozásában a D. 9,2,29,3 és a D. 9,2,23 pr., illetve 7 pr. szembeállítása történik meg.

³¹ VISKY 1930, 27–28. pp. D. 9,2,52 pr.

³² VISKY 1930, 28–31. pp. D. 9,2,7,5.

³³ VISKY 1930, 31–34. pp. D. 9,2,11,3.

³⁴ VISKY 1930, 34–38. pp. D. 9,2,15,1.

³⁵ VISKY 1930, 38–39. pp. D. 9,2,11,2 és D. 9,2,51,1.

³⁶ VISKY 1930, 39–44. pp. D. 9,2,9,4.

³⁷ VISKY 1930, 44–49. pp. D. 9,2,27,9.

³⁸ VISKY 1930, 52. p.

³⁹ VISKY 1930, 55. p.

nyomán arra a következtetésre jut, hogy a fragmentumban egy fiktív vétkességi alakzat jelenik meg, melyre a szigorúan vétkességi szemléletű római jognak azért volt szüksége, hogy a „felelősséget, a kártérítési kötelezettséget megállapíthassa minden olyan esetben, amikor a kár nem *casus maior* folytán idéztetett elő.” A fragmentum kapcsán bizonyos párhuzamot von az öszvérhajcsár rómaiak szerinti *culposus* magatartása és a modern jogok ún. veszélyes üzemi (objektív) felelőssége között.⁴⁰ Szerinte a klasszikusok és a kompilátorok tudatosan terjesztették ki bizonyos esetben a vétkesség fogalmát a *casus maior* határáig.⁴¹ Ugyanakkor az (alanyi) okozatosság tanát – mivel az szoros összefüggésben van a *dolus* és *culpa* tanával – mégsem tartja relevánsnak az objektív felelősség körében. Ilyen esetekben az okozatosság vizsgálata arra terjed ki, hogy a bekövetkezett hátrány „adaequat” összefüggésben áll-e valamilyen olyan balesettel, amely az adott üzem tevékenységével együtt járónak tekinthető.⁴²

Sajnos az értekezésre vonatkozó részletes bírálatok – valószínűleg – nem maradtak ránk. A dolgozatra magára Marton a következő megjegyzést írta: „Értelmes, kellő forrásbeli és irodalmi tanulmányokat mutató dolgozat. Itt-ott mutatózó felfogásbeli hibák mellett is írójának önálló ítéloképességéről tanúskodik. Elfogadom. Debr. 1930. X. 24. Marton Géza” Bacsó professzor pedig csak egyetértését fejezte ki: „Elfogadom! Debrecen, 1930 XI. 3. Bacsó Jenő”

Most –időben egy keveset visszalépve – vegyük számba Visky szigorlati eredményeit.⁴³ Jogtudományi szigorlati közül először a „második tárgyú (vegyes)” jogtudományi szigorlatot tette le 1930. március 20-án.⁴⁴ Ezen szigorlat tantárgyai a következők voltak: magyar közjog, közigazgatási és pénzügyi jog, politika illetve magyar büntetőjog és büntető eljárás. Az „első tárgyú (történeti)” jogtudományi szigorlatot három hónappal később (1930. június 21.),⁴⁵ a „harmadik tárgyú (tétéles)” jogtudományi szigorlatot pedig szeptemberben (1930. szeptember 10.) tette le,⁴⁶ valamennyit „egyhangú kiűntetéssel.” A „történeti” szigorlaton római jogot, egyházjogot, jogbölcseletet és nemzetközi jogot kérdeztek, míg a „tétéles” jogtudományi szigorlat tárgya a magyar és osztrák magánjog, magyar polgári törvénykezési jog, valamint a kereskedelmi és váltójog volt.⁴⁷

Visky kiváló szigorlati és nagyra értékelt disszertációja alapján megszerezte a jogtudományi doktorátust. Erről a felavatott doktorok törzskönyve tanúskodik, mely 1177. szám alatt (az adott tanévben 27. sorszám alatt) arról tanúskodik, hogy harmadmagával

⁴⁰ VISKY 1930, 55–58. pp.

⁴¹ VISKY 1930, 59–60. pp.

⁴² VISKY 1930, 60. p.

⁴³ A szigorlatok tárgyaira vö. *Tanulmányi szabályzat* 1929, 68. p.

⁴⁴ Vizsgáztatói Illyefalvi Vitéz Géza, Márfy Ede, Kun József és Haendel Vilmos professzorok voltak. Vö. DEENK Kézirattár – *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karának Szigorlati Jegyző könyve V.* 2762. szám.

⁴⁵ *Szigorlati Jegyzőkönyv VI.*, 2810. szám. A vizsgáztató professzorok Szentpéteri Kun Béla, Marton Géza, Teghze Gyula és Kun József voltak.

⁴⁶ A jegyzőkönyv szerint Tóth Lajos, Bacsó Jenő, Szentpéteri Kun Béla és Nizsalovszky Endre előtt kellett lennie a vizsgát. Vö. *Szigorlati Jegyzőkönyv VI.* 2836. szám.

⁴⁷ A jogtudományi szigorlatok tartalmára vö. *Tanulmányi szabályzat* 1929, 67–68. pp.

1930. november 15-én avatták jogász doktorrá és a diplomáját ugyanazon hónap 24. napján adták ki neki.⁴⁸

Kevesebbet tudunk azonban második, államtudományi doktori címének megszerzési körülményeiről. A debreceni egyetemi kéziratárban egyelőre nem voltak fellelhetők az államtudományi szigorlati jegyzőkönyvek, s ezért nem tudjuk pontosan mikor tehetette le a kiegészítő államtudományi szigorlatát (Ugyanis a jogi doktoroknak csak ún. kiegészítő szigorlatot kellett letenniük.)⁴⁹ Annak ellenére, hogy – mint még látni fogjuk – 1930-32-ben négy szemeszteren át római ösztöndíjat élvezett, már 1931 szeptemberében kérvényezte államtudományi doktorrá avatását *sub auspiciis Gubernatoris*. Ebből arra következtethetünk, hogy már 1931 folyamán (valószínűleg már június közepe előtt) letehetette a szükséges vizsgákat, rövid (szün)időre megszakítva külföldi tartózkodását.

Ezt a feltételezést erősíti, hogy államtudományi doktori értekezését 1931. június 31-én adta ki bírálatra ugyanaz a dékán, Teghze professzor. Az egyházjog köréből választott téma kidolgozásának bírálói az egyházjogász Szentpéteri Kun Béla és ismét Marton Géza lettek.⁵⁰ Sajnos a bírálatokat nem ismerjük, de kéziratban – jól megkülönböztethetően – fennmaradtak ceruzás megjegyzéseik.

A egyházjog és a római jog határmezsgyéjén mozgó, az előzőnél terjedelmesebb és terjedelmesebb apparátussal (39 bibliográfiai tétel, 240 végjegyzet) ellátott értekezés elsődleges kérdése az állami és egyházi szabályozási törekvések (a kereszténység állammivallássá válása utáni) ütközésének bemutatása a házasság jogintézménye kapcsán, különös tekintettel a justinianusi korra. Az egyház magának vindikálta a házasság lényegével és érvényességével kapcsolatos elvek meghatározását, de elismerte az állam szerepét a házassággal kapcsolatos vagyoni jogi és örökjogi elvek szabályozásában. Justinianus újításai – melyek a házasság lényegét, a házassági akadályokat, a házasságkötést, a válást, a házasság felbontását és a második és további házasságokat érintették⁵¹ – mintegy megkérdőjelezte ezt a határvonalat.

Visky szerint nem tagadható meg a római házasságtól a szerződéses jelleg (ebben Marton ceruzás kommentárja is megerősítette).⁵² A házasságkötési *consensus* nem azonosítható az *affectio maritalis*-szal, s míg a római házasság megkötéséhez és fennálláshoz mindkettőre szükség van, addig a keresztény házassághoz elegendő a felek által nyilvánított *mutuus consensus*, s az *affectio* nem elengedhetetlen kellék.⁵³ A felbonthatatlanság kérdésében is különbség van természetesen a két házassági rendszer között még

⁴⁸ DEENK Kéziratár – *Tisza István-Tudományegyetem Felavatott doktorok törzskönyve 1914/15 tanévtől kezdve, II. kötet, 1-4327-ig*, 1177. szám; *Évkönyv 1930/31.*, 345. p.

⁴⁹ Az 1930/31. tanév évkönyvében már meg van említve a kitüntetéssel letett kiegészítő államtudományi szigorlata. Vö. *Évkönyv 1930/31.*, 274. p.

⁵⁰ DEENK Kéziratár A 2967. – *A kereszténység hatása a justinianuszi házasságjogra. Államtudományi doktori értekezés az egyházjog köréből*, Irta: VISKY Károly, 1935. 105. p.

⁵¹ Ez a témafelsorolás adja az értekezés vázát. Bár Visky maga nem adott címetek a fejezeteknek (amit Szentpéteri Kun néhol ceruzával pótol), az alábbi témaköröket különíthetjük el a dolgozatban (oldalszámokkal): 2. Házasság lényege 6–18. pp.; 3. Házassági akadályok 18–28. pp.; 4. Eljegyzés, a házasságkötés módja 29–42. pp.; 5. A házasság felbontása, válás 42–69. pp.; 6. További házasságok 69–76. pp.; 7. Más együttélési formák megítélése 76–79 pp.; 8. Összegzés 79–81. pp.

⁵² „A házasságkötés két fél akaratmegegyezése, vagyis szerződés. Célja bizonyos meghatározott joghatás elérése: t. i. a házasság létrehozása.” VISKY 1935, 12. p.

⁵³ VISKY 1935, 16. p.

Justinianus korában is. Visky cáfolja azt a nézetet, hogy Justinianus már szentségnek tekintette volna a házasságot, de rámutat arra, hogy míg elméletben a klasszikus római házasság-koncepció érvényben maradt, egyes részletkérdések szabályozásánál azonban *de facto* jelentős közeledés figyelhető meg az egyházi felfogás irányába.⁵⁴ Így jelentős keresztény hatást mutat ki a házassági akadályokkal kapcsolatos justinianusi intézkedésekben, itt konstatálható a legszélesebb körű alkalmazkodás az Egyház tanaihoz.⁵⁵ Az eljegyzéssel kapcsolatos szigorúbb egyházi álláspont ugyanakkor nem mutatható ki Justinianusnál.⁵⁶ A császárkorban kialakult formátlan házasságkötési lehetőségekhez hasonlóan az Egyház is nagy hangsúlyt fektetett a felek egyező akarására. De míg a világi jog a házasságkötést a felek magánügyletének tekintette, s csak az 5. századtól kívánt meg egyáltalán tanúkat a könnyebb bizonyíthatóság érdekében, az Egyház (az egyházi áldás elnyerése érdekében) különös formákat írt elő. Justinianus levonva a fejlődésből és bizonyos mértékig az Egyház igényeiből fakadó következményeket, szintén túllépett a pusztá akaratkijelentés minimális feltételén, és 76. Novellájában bizonyos – differenciált – formai előírásokat fektetett le, ahol egyes esetekben szerepet kaphatott a templomban kötött házasság is. Igaz ezt a lehetőséget később visszavonta (Nov. 117, 4.), de a kísérlet egyértelműen egyházi hatásra vezethető vissza.⁵⁷ A válás kérdésében szöges ellentétben álló római jogi és egyházi álláspont vonatkozásában a keresztény császárok afelé mozdultak el, hogy bizonyos „törvényes válási alap” szükségességét írták elő (ennek hiányában büntetést írtak elő, de a válás lehetősége továbbra is fennmaradt).⁵⁸ A justinianusi forrásokban fellelhető, állítólag keresztény hatást mutató megfogalmazások (D. 23,2,1; C. 22,8,39; Inst. 1,9,1) ellenére a válás a keresztény császárok korában században is nagyon gyakori volt,⁵⁹ bár a császár egyes intézkedéseivel „fokozatosan, programmszerűen, bizonyos átmeneti időt engedve kívánta érvényre juttatni a keresztény felfogást.” Ez elsősorban novelláris rendelkezéseiben mutatható ki, különösen a 22. Novella, amelyben a válások négy kategóriáját különböztette meg, vagyis szűkülő körben ugyan, de elfogadta a házasság illetén megszűnését.⁶⁰ A Nov. 117,8 és 9 azokat a lehetőségeket veszi sorra, amelyek fennállta esetén a férfi illetve az (ebben a tekintetben is hátrányosabb helyzetben lévő) nő kezdeményezheti a válást.⁶¹ Az említett novella 10. fejezete a megegyezéssel kötött válást egyetlen esetként úgy tartja elképzelhetőnek, ha a válás után mindkét fél kolostorba vonul. Ebben már nagyon erős egyházi hatás mutatkozik⁶² ezen hatás Justinianusnál való fokozatos előtérbe kerülése jeleként. Annak okát, hogy az egyház válással kapcsolatos álláspontja nem jutott teljes diadalra a novelláris szabályozásokban sem, Visky egyrészt abban látja, hogy a kérdésben a Biblia sem foglal egyértelműen állást, másrészt pedig abban *reverentiában* pillantja meg, amit

⁵⁴ VISKY 1935, 18. p.

⁵⁵ VISKY 1935, 18–28. pp.

⁵⁶ VISKY 1935, 29–31. pp.

⁵⁷ VISKY 1935, 35–42. pp.

⁵⁸ VISKY 1935, 42–50. pp.

⁵⁹ VISKY 1935, 50–51. pp. A D. 23,2,1 szöveghellyel kapcsolatban – amely a házasság életre szóló jellegét is hozza – Marton egy széljegyzetben felveti a fragmentum interpoláltságának kérdését. Vö. 71. p.

⁶⁰ VISKY 1935, 53–56. pp.

⁶¹ VISKY 1935, 56–59. pp.

⁶² VISKY 1935, 60–63. pp.

a keresztény császárok és Justinianus a klasszikus jogtudománnyal, és annak – az Egyház elveit sokszor keresztvező – házasság-felfogásával szemben éreztek.⁶³ A római és az egyházi házasságjog legélesebben talán a második, ill. további házasságok kérdésében konfrontálódott, Justinianus azonban itt meglehetősen sok pontban fenntartotta és elfogadta az egyházi szempontokat.⁶⁴ Visky dolgozatának végén a *concupinatus* és *contubernium*, mint együttélési formák megítélésének kérdését vizsgálja. Míg a korábbi keresztény császárok vagyoni jogi és örökjogi hátrányokkal sújtották a *concupinát* és gyermekeit, Justinianus javított az ilyen kapcsolatból származó gyermekek helyzetén, még törvényesíthetőségüket is lehetővé tette. Ezzel az ágyasságot közelebb hozta a házassághoz.⁶⁵

Visky Károly vizsgálatainak végeredményét így összegzi: „... Justinianus joga római jog ugyan, de keresztény római jog. Áll ez különösen a justiniánuszi házasságjogra... Végső konklúzióink tehát a következő: a justiniánuszi házasságjog, ha nem is honorálta teljes egészében az Egyháznak az egyházi atyák irataiból és a régi zsinatok határozataiból kitűnő álláspontját, mégis felvette a keresztény elemekből azt a maximumot, amely a római jogi hagyományok óriási életerejére s az akkori társadalmi viszonyok mellett lehetséges volt.”⁶⁶ Visky egy akkoriban kibontakozó tudományos megközelítés magyarországi előfutárának tekinthető ezen dolgozata révén.⁶⁷

III. Visky sub auspiciis Gubernatoris doktorrá avatása

Visky Károly kormányzógyűrés államtudományi doktorrá avatásának mindazonáltal külön története van. Mint említettük, a magát királyi törvényszéki jegyzőnek tituláló Visky 1930 szeptemberében kérte először – legalábbis a kari iratok alapján – *sub auspiciis Gubernatoris* államtudományi doktorrá avatását.⁶⁸ A kérdéssel foglalkozó kari ülésen az előadónak kiküldött Szentpéteri Kun Béla professzor véleményét a dékán ismertette. A vélemény szerint „Visky Károly – akinek mindössze a gimnázium egyik osztályában mennyiségtanból, valamint egyes más osztályokban a *sub auspiciis Gubernatoris* avatás szempontjából nem jelentős testgyakorlásból van jó osztályzata; a *sub auspiciis Gubernatoris* doktoravatás minden előfeltételének megfelel, s a legfelsőbb kitüntetésre minden vonatkozásban kiválóan érdemes.” Ennek megfelelően a Kar az előterjesztést melegen pártolta és egyhangúlag indítványozta, hogy az Egyetemi Tanács tegyen javaslatot a miniszternek, ami azután meg is történt.

De első nekifutásra nem sikerült az avatás engedélyeztetése; ugyanis több mint fél év múlva, 1932 májusában a dékán az aktuális tanácsülésen kénytelen volt ismertetni a miniszter leiratát, mely szerint a miniszter Visky *sub auspiciis* avatását az 1930/31. tanév terhére nem látta megvalósíthatónak, de „nem lát akadályt arra, hogy nevezett az

⁶³ VISKY 1935, 66–67. pp.

⁶⁴ VISKY 1935, 70–76. pp.

⁶⁵ VISKY 1935, 76–79. pp.

⁶⁶ VISKY 1935, 80–81. pp.

⁶⁷ PÓLAY 1972, 9. p.

⁶⁸ JÁK JK. 1931/32. tanév 2. rendes ülés (1931. szeptember 30.) 88. szám.

1931/32. tanév terhére felavatandók között annak idején javaslatba hozassék.” A dékán a következő ülésre javasolta Visky ügyét napirendre tűzni.⁶⁹

Ez meg is történt, hiszen a következő kari ülésen a miniszteri ígéretre tekintettel Szentpéteri Kun Béla, mint előadó elmondta, hogy a kar előző év szeptember 30-i ülésén hozta javaslatba Visky *sub auspiciis* avatását, mert „Visky Károly mindenben megfelel a követelményeknek... (s) kiváló képességének és alapos jogi képzettségének a doktori szigorlatok letétele és avatási értekezésének bemutatása óta is igen szép bizonyosságát adta a római Collégium [sic !] Hungaricumban és a római jogi intézetben, ahol kitűnő eredménnyel vizsgázott, legutóbb pedig pályajutalomban részesült; ennek folytán karunk a folyamodó újabb kérelem nélkül is megokoltnak tartja őt ismét *sub auspiciis Gubernatoris* felavatásra javaslatba hozni és nyomatékosan kéri e javaslatnak teljesítését.”⁷⁰ Az ilyen avatás presztízsének, de ugyanakkor Visky megbecsültségének a jeléül tehát a Kar újabb kérelem nélkül vitte tovább a kitüntetéses avatás ügyét.

Ennek következményeként ezen év októberében a rektor arról értesítette a Kart, hogy ismételt előterjesztést tett a miniszter felé Viskynek „az 1931-32. tanévre az államtudományok *sub auspiciis Gubernatoris* doktorává avatása iránt.”⁷¹

A pozitív választ aztán az egyetem 1933 januárjában kapta meg, mikor is a miniszter leiratban közölte, hogy „a Kormányzó Úr Őfőméltósága dr. Visky Károlynak *sub auspiciis Gubernatoris* az államtudományok doktorává avatását megengedni méltóztattott és az ünnepélyes doktoravatáson magas személyének képviselővel a vallás- és közoktatásügyi Miniszter urat, akadályoztatása esetén pedig dr. Szily Kálmán államtitkár urat bízta meg.” A dékán februárban tartotta elképzelhetőnek az avatás megrendezését,⁷² ami aztán csak március 30-án történt meg.⁷³

Az avatásra igen ünnepélyes keretek között került sor a frissen átadott Főépület díszudvarán.⁷⁴ A rektor rövid köszöntője után Szentpéteri Kun Béla, a jogi kar az évi dékánja adta elő Visky Károly *promotio sub auspiciis Gubernatoris* ügyét, ismertetve a jelölt addigi életútját is:

„Magnifice Rector! Tekintetes Egyetemi Tanács! Dr. Visky Károly *sub auspiciis Gubernatoris* doctorrá avatása ügyében jelentésemet a következőkben teszem meg:

Dr. Visky Károly született Temesváron, 1908. év május havának 3. napján. Az elemi iskola négy osztályát Szatmáron, a gimnázium három osztályát a szatmárnémeti református gimnáziumban. Öt felső osztályát a debreceni református kollégium főgimnáziumában végezte, mindig jeles eredménnyel, s az utóbbi helyen tette az érettségi vizsgálatot. Minden tárgyból jeles eredménnyel.

Tudományegyetemünkre a jog- és államtudományi karon az 1926/27. tanév 1. felében iratkozott be és 1930. év február hó 11-én nyert végbizonyítványt. Egész egyetemi pályája alatt kiváló szorgalmat és példás előmenetelt tanúsított, mind a három alapvizs-

⁶⁹ JÁK Jk. 1931/32. tanév 13. rendes ülés (1932. május 31.) 381. szám. Ugyanakkor a miniszteri leiratból kitűnik, hogy Kerekes Ernő bírósági jegyzőt felavatták kitüntetéssel az 1930/31. tanév terhére.

⁷⁰ JÁK Jk. 1931/32. tanév 15. rendes ülés (1932. június 24.) 434. szám.

⁷¹ JÁK Jk. 1932/33. tanév 3. rendes ülés (1932. október 20.) 37. szám.

⁷² JÁK Jk. 1932/33. tanév 6. rendkívüli ülés (1933. január 17.) 174. szám.

⁷³ *Felavatott doktorok törzskönyve, II.*, 1457. szám.

⁷⁴ Az esemény részletes jegyzőkönyvét közölte az az évi évkönyv: *Sub auspiciis Gubernatoris doctorráavatás, Évkönyv 1932/33.*, 83–94. pp.

gálaton egyhangúlag adott kitüntetéssel képesített. Ugyancsak egyhangúlag kitűnő képesítést nyert mind a három jogtudományi, valamint az államtudományi kiegészítő szigorlatán is, és az államtudományi doctori fok elnyeréséhez benyújtott értekezéséből, amelynek címe: „A keresztyénység hatása a jusztinianuszi házassági jogra,” a bíráló professzorok nagy elismeréssel nyilatkoznak. Dr. Visky Károly már egyetemi tanulmányai alatt is, kisebb dolgozataival, bizonyosságát adta tudományos munkára képességének. Erre tekintettel a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr, jog- és államtudományi karunk ajánlatára, a római Collegium Hungaricum tagjává felvette, és egyszersmind a római jogi intézetbe is felvétetett. Az 1930/31. és 1931/32. éveket Rómában töltötte s ezalatt nemcsak kitűnt kiváló előmenetel évei és jeles vizsgálataival, hanem 3000 líra díjat is nyert. A római intézetben végzett tanulmányai eredményét olasz nyelven három nyomtatott ív terjedelemben „*La questione del fructus sine usu*” cím alatt adta ki. Jog- és államtudományi karunk Visky Károlynak, aki a jog doctorává már 1930. év november hó 15. napján felavattatott, *sub auspiciis Gubernatoris* államtudományi doctorrá felavattatása iránti kérelmét 1931. év szeptember havának 30. napján kelt üléséből a legmelegebb pártolással küldte a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urhoz. A vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr előterjesztése alapján a Kormányzó Úr Ó Főméltósága Budapesten, 1932. év december havának 13. napján kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni méltóztatott, Dr. Visky Károlynak az államtudomány doctorává *sub auspiciis Gubernatoris* felavattatását. és az ünnepélyes doctorrá avatáson magas személyének képviselétével Dr. Szily Kálmán államtitkár Urat méltóztatott megbízni.

Az előadottak alapján tisztelettel javaslom. Méltóztatassék Dr. Visky Károlyt *sub auspiciis Gubernatoris* az államtudomány doctorává avatni.”

A kormányzó képviselőjének ünnepélyes beinvitálása és köszöntése után, Visky terjesztette elő avatási kérelmét, majd mintegy tíz percben részletet olvasott fel doktori értekezéséből. Ezt követően a jelölt ünnepélyes esküt tett, melynek szövegét a hittudományi kar dékánja olvasta elő. Az ülés következő mozzanataként a jogi kar dékánja az államtudományok doctorává avatta Visky Károlyt, akinek köszönő szavai után sor került a doktori oklevél átvételére. Az ünnepség csúcspontját a kormányzógyűrű átvétele képezte, amelyre Szily Kálmán hosszabb, személyes hangvételű beszéde után került sor.⁷⁵ Az ülést a rektor Viskyhez intézett, az igazság szolgáltatásának fontosságát hangsúlyozó beszéde, valamint a kormányzó képviselője felé kifejezett hódolat zárta.

A korabeli protokoll szerint az avatás után az Egyetem Tanács és a jogi fakultás tanári kara hódolatát fejezte ki Horthy kormányzó felé.⁷⁶

⁷⁵ Szily beszédét a következő szavakkal zárta: „Dr. Visky Károly! Átnyujtom Önnek a kormányzói kegynek látható és maradandó jelét, ezt az aranygyűrűt. A gyűrű lapjába a magyar címer van vésvé és a belső karimájába az Ön neve. Ezt a gyűrűt ne csak ékszemek, ne csak drága emlékek tekintse, hanem egész életére szóló kötelezvénynek, amely szerint Ön köteles keresztyén erkölccsel, legjobb tudásával magyar hazáját szolgálni.” Vö. *Évkönyv 1932/33.*, 93. p.

⁷⁶ JÁK Jk. 1932/33. tanév 9. rendes ülés (1933. április 27.) 315. szám.

IV. Visky ösztöndíjkérelmei a jogi kar tanácsa előtt

A kor előírásainak megfelelően a mindenkori Kari Tanácsnak kellett rangsorolni a hallgatók és volt hallgatók külföldi vagy hazai kutatói ösztöndíjra vonatkozó kérelmeit.

Így Visky (mint „VII. félévvel abszolvált volt” hallgató) kérelme is, amellyel külföldi ösztöndíjra pályázott 1930 elején, a professzorok tanácsa elé került, s a tanács azt melegen támogatta.⁷⁷

Ugyanezen az ülésen – mint jogszigorlót, az egyetem volt hallgatóját – belföldi kutató ösztöndíjra is ajánlották Visky, másik két társa elé rangsorolva őt: Marton Géza szóbeli előterjesztése nyomán a Kar elsősorban őt ajánlotta az ösztöndíjra („elsősorban t.i. akkor, ha a külföldi ösztöndíjat ... nem nyerné el”).⁷⁸

Végül is Visky a külföldi ösztöndíjat nyerte el, hisz 1930 szeptemberében a Kari tanácson bejelentésre került, hogy a miniszter „római jogi tanulmányokra a római Collegium Hungaricumra szóló külföldi ... ösztöndíjat adományozott” neki.⁷⁹

Egy év elteltével a miniszter arról értesítette a Kart, hogy Visky ismét állami ösztöndíjat kapott a római Collegium Hungaricumba.⁸⁰

Visky tehát 1930-tól két tanéven át a római Collegium Hungaricumban élt és a római állami egyetemen, a La Sapienzán folytatott „posztgraduális” tanulmányokat.⁸¹ Tudtunkkal ő volt az első magyar hallgatója az 1925/26. tanévben Vittorio Scialoja (1856–1933), a La Sapienza római jogi intézete igazgatója (Istituto di Diritto romano) kezdeményezésére életre hívott „Scuola Speciale di diritto romano e dei diritti orientali”⁸² elnevezésű két éves tanfolyamnak. Az 1930-tól „Scuola di diritto romano e dei diritti orientali” elnevezéssel futó, Sciajola igazgatása alatt álló tanfolyam három különböző diploma megszerzését tette lehetővé egy olyan tantárgyból írott – eredeti kutatásokon alapuló – disszertáció megvédésével, melyet a jelölt két éven át hallgatott, illetve egy másik tárgyból letett szóbeli vizsga után.⁸³ Más forrásból ugyan tudjuk, hogy Visky négy szemeszternyi tanulás után „nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő tanulmányi eredményét igazoló diplomát” szerzett,⁸⁴ de csak valószínűsíteni tudjuk, hogy

⁷⁷ A kar általános kitünő szorgalmúnak és kiváló tehetségűnek ismert hallgatóját a legmelegebben jelöli az Országos Ösztöndíjtanács figyelmébe, igen kívánatosnak tartván, hogy az ösztöndíjat elnyerje. JÁK Jk. 1929/30. tanév 11. rendes ülés (1930. február 26.) 297. szám.

⁷⁸ „A kar kéri az Ösztöndíj tanácsot, hogy lehetőleg tekintsen el a jelölésbe hozott folyamodóknál a »végsőséggé« formális feltételeitől, bizonyossággal lehetővé náluk remélni vizsgáik és eddigi eredményeik alapján, hogy szigorlataikat nemcsak a lehető rövid idő alatt, hanem a legjobb eredménnyel fogják letenni, az ösztöndíjba való belépés időpontjáig.” JÁK Jk. 1929/30. tanév 11. rendes ülés (1930. február 26.) 298. szám.

⁷⁹ JÁK Jk. 1930/31. tanév 2. rendes ülés (1930. szeptember 26.) 18. szám. Ez az egyetemi évkönyvben is megemlítésre került. Vö. *Évkönyv 1930/31.*, 344. p.

⁸⁰ JÁK Jk. 1931/32. tanév 2. rendes ülés (1930. szeptember 30.) 17. szám. Vö. *Évkönyv 1931/32.*, 338. p.

⁸¹ 1931-es beiratkozásáról hírt ad: SZLAVIKOVSKY BEÁTA: *Fejezetek a magyar–olasz kulturális kapcsolatokról 1880–1945 között*, PhD-disszertáció, Budapest, 2009. 198. p.

⁸² A Scuola történetére vö. újabban FERRI, GIORDANO: *Origine e sviluppo dei corsi di perfezionamento in diritto romano dell'Università di Roma 'La Sapienza'*. *Bullettino dell'Istituto di Diritto romano* (105) 2011, 437–454. pp.

⁸³ „... discussione di una dissertazione scritta, fondata su ricerche originali, in una delle materie obbligatoriamente biennali, e di una tesi orale su argomento pertinente ad altra materia del corso.” Statuto della R. Università Roma. Idézi FERRI 2011, 439. p.

⁸⁴ HAMZA 1984, 288. p.; HAMZA 1999, 171. p.

a római jogi (*diritto romano*) oklevélről volt szó.⁸⁵ Visky valószínűleg V. Scialoja, P. de Francisci (1883-1971), P. Bonfante (1864-1932), E. Carusi (1866-1940), (talán) E. Pais (1856-1939) és mások előadásait hallgathatta.⁸⁶ Diplomáját a „*La questione del fructus sine usu*” című értekezéssel érdemelte ki, amely Rómában meg is jelent.⁸⁷

Évek múlva még egy külföldi ösztöndíj elnyerésében támogatta a Kar Visky Károlyt. 1938 első felében a Kari Tanács másodmagával „A” kategóriába sorolva, kiemelve jelölte őt egy párizsi ösztöndíjra.⁸⁸ A jogtörténész Baranyai Béla által jegyzett szakvélemény vonatkozó része így hangzott:

„Dr. Visky Károly igazságügyminisztériumi miniszteri tikár (a VII/3-ban), képesített ügyvéd jog- és (*sub auspiciis gubernatoris*) államtudományi doktor, egy félévre, Párisba kér ösztöndíjat, római jogi tanulmányokra. Kiemelkedő kiválósága talán fel is ment minden további részletezés alól.

Mégis meg kell ismernünk tanulmányi programját, ez:

»A *vis maior*, (*casus maior*, *casus fortuitus*) a római klasszikus, posztklasszikus és iusztinianuszi jogban, különös figyelemmel a kérdés bizánci vonatkozásaira.«

Nem akarván beleszólni abba kérdésbe, hogy a római jog széles mezejéről a tudománypolitika szempontjából épen a *vis maior* kérdése-e a legsürgősebben kidolgozandó feladat, úgy vélem mindannyian fenntartás nélkül elfogadhatjuk a folyamodó volt szaktanárának, (dr. Marton Géának) ajánlását, mely szerint: »E dolgozat (t.i. a tanulmányi program szerinti téma) melynek tárgya a *vis maior* fogalomeredetére és fejlődésére vonatkozó irodalmi nézetek kritikája, illetőleg e fogalom fejlődéstörténetének és különösen bizánci-jogi vonatkozásainak felderítése lesz s mint ilyen a római magán jogi felelősségi rendszer egyik legfontosabb vita kérdését érinti, szükségessé tesz speciális bizánci jogi tanulmányokat. Ezeknek eszközlésére óhajtana folyamodó a kért ösztöndíj segítségével a párisi egyetemre kimenni, hol a jogi fakultás kiváló római jogi professzora, P. Collinet, a bizánci irányú római jogtudomány kiváló képviselője irányítása mellett azt leghasznosabban tehetné.

A folyamodót az ösztöndíjra nem csak minden tekintetben érdemesnek tartom, s ezért legmelegebben ajánlom, de kiküldését egyenesen tudományos szükségességnek kell jellemezni. Utalok arra, hogy a római jog tudomány terén az utánpótlás nálunk ma egyáltalán hiányzik. Tudomásomra a folyamodó az egyetlen ember e pillanatban az egész országban, aki európai színvonalon mozgó előkészületeket tud felmutatni e tudományág művelésére való kiképzése tekintetében, holott pedig e tudomány jogi tanításunknak ma is alapjául szolgál s továbbra is hivatva van szolgálni.

Ami pedig különösen bizánci jogi érdeklődését illeti, e pontnál rá kell mutatnom arra is, hogy egy rátermett fiatal tehetségben ily irányú kiképzése nemcsak azért kívána-

⁸⁵ A Scuola programja szerint a római jogi diploma megszerzése az alább előfeltételekhez volt kötve: „l'iscrizione in 'Istituzioni di diritto romano', 'Storia del diritto romano', 'Diritto romano' (con durata biennale), 'Esegesi di diritto romano', 'Diritto comune', 'Diritto greco-romano', 'Papirologia giuridica' e in tre corsi a scelta con almeno uno di durata biennale) tra 'Diritto pubblico romano', 'Epigrafia giuridica', 'Diritti orientali mediterranei', 'Storia antica', 'Istituzioni politiche del Basso Impero'.” A másik két megszerezhető diploma a keleti jogokból (*diritti orientali*) illetve a két jogterületből kombináltan volt lehetséges. Vö. FERRI 2011, 439. p.

⁸⁶ Az eredeti tanári kart felsorolja FERRI 2011, 439. p.

⁸⁷ VISKY KÁROLY: *La questione del fructus sine usu*, Fiume, 1932. 49. p.

⁸⁸ JÁK Jk. 1937/38. tanév 8. rendes ülés (1938. március 10.) 259. szám.

tos, mert a római jog művelésének ez újabban élénk virágzást mutató iránya. Hazánkban még egyáltalán nem talált képviselőre, de ez egyenesen szükséges azért is, mert értesülésem szerint az egyik legközelebbi bizantinológiai kongresszusnak Budapesten való megtartása kilátásba van helyezve így hazai szakerőre e téren is sürgős szükség van.«

E szaktanári vélemény alapján is, amelyhez a római jognak jelenlegi előadó tanártársunk is csatlakozik a Tekintetes Karnak javaslom, hogy eltekintve ez esetben attól a körülménytől, hogy a folyamodó biztosított jobb ellátottsága mellett nem tekinthető feltétlenül reászorulóknak, dr. Visky Károlyt »kiemelve« jelölje, vagyis sorozza az »A« kategóriába.⁸⁹

Az »A« kategóriára jelöltek között a témák közérdekű sorrendje szerint kellett rangsorolni, s Baranyai a munkaprogram közérdekű voltának sorrendje alapján az »A« kategóriában, kiemelten dr. Benkő Istvánt és dr. Visky Károlyt „*aequo loco*” rangsorolta. Benkő egyébként nemzetközi jogi programmal pályázott.

A fentiekén kívül nem találtunk több olyan dokumentumot, amely további információval szolgálna Visky Károly és alma matere, a debreceni jogi kar kapcsolatáról.

V. Brósz Róbert, a debreceni jogi kar hallgatója

Mikor Brósz Róbert és a debreceni jogi kar kapcsolatait vizsgáljuk, tulajdonképpen ugyanazon forrástípusokra támaszkodhatunk, mint a néhány évvel idősebb Visky Károly esetében: az anyakönyvi ívek, a vizsgajegyzőkönyvek és a Kari Tanács jegyzőkönyvei vele kapcsolatban is több adatot megőriztek.

Az Erdélyből származó, Jászapátiban új otthonot találó, római katolikus Brósz családban hét gyermek volt. A jászapáti ügyvéd Róbert fia a jászapáti kir. kat. gr. Széchenyi István reálgimnázium által kiállított érettségi bizonyítványával iratkozott be a debreceni joghallgatók közé az 1933/34. tanév első félévére. Ekkor költözött be az egyetem Szent László Kollégiumába is, a Simonyi út 32. alá, s itt lakott tanulmányai befejezéséig.

Brósz eleinte fél tandíjmentességet élvezett, de már a második félévtől teljes tandíjmentességet kapott. Az anyakönyvi ívek tanúsága szerint Brósz nagyon szorgalmas volt: a hét szemeszter folyamán átlagban 33 órája volt egy-egy héten, a legtöbb, 41 a hatodik, a legkevesebb, 23 a második félévben.

Tanulmányai alatt szinte valamennyi kötelező főtárgyhoz vett föl kapcsolódó szeminariumot, több tárgyból tett szorgalmi kollokviumot. Több féléven keresztül tanult angol és olaszt, felsőbb évesként olasz irodalomórákat látogatott.

Alapvizsgáit – melynek tárgyai megegyeztek a Visky Károly esetében felsoroltakkal – rendben letette. Az első alapvizsgáját 1934. június 4-én Marton, Baranyai és Teghze professzorok előtt „egyhangúlag kitüntetéssel”,⁹⁰ a másodikat 1935. júniusában kivéte-

⁸⁹ Ad 621/1937-38. Jksz. A fenti tanácsülés anyagához mellékelve.

⁹⁰ Vö. *Első Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek VI.*, 3490. szám.

lesen „szótöbbséggel kitüntetéssel” abszolválta.⁹¹ Egy évre rá, harmadik alapvizsgáján azonban ismét egyhangúan kapott kitűnő minősítést.⁹²

Az első két félévben jelesre kollokvált római jogból, az első félévben Marton „csak” szorgalmasnak, a második félévben azonban a rá jellemző szóhasználattal „ernyedetlen” szorgalmúnak minősítette.

Annak a közkeletű állításnak, hogy Brósz 1934-től, vagyis másodéves korától egészen utolsó félévéig Marton demonstrátora lett volna, a debreceni egyetemi forrásokban nem találtuk nyomát. Kétségtelen azonban, hogy tanulmányai utolsó öt féléve mind-egyikében felvett Martonnál legalább egy kurzust: a III. és IV. félévben „A lex Aquilia fejezetei a Digestában (szövegolvasás felsőbb évfolyamú hallgatók számára)” címmel meghirdetett heti kétórás szemináriumra járt és mindkét szemeszterben „igen szorgalmasan, kiválóan dolgozott.” Az V. félévben a „Szövegolvasás”, a VI. szemeszterben „Szemináriumi gyakorlatok” név alatt hirdetett foglalkozásokat látogatott és „kiválóan dolgozott.” A VII. félévben szintén „Szemináriumi gyakorlatokat”, illetve „Magánjogi praktikumot” vett fel Marton Gézánál. A szoros szakmai kapcsolat ténye tehát vitathatatlan, s az tulajdonképpen mellékes, hogy volt-e Brósznak valamiféle hivatalos demonstrátori megbízása.⁹³

Végbizonyítványát 1937. január 12-i dátummal, a hetedik félév lehallgatása után állították ki számára. Csakúgy, mint Visky esetében neki is azért engedték el az utolsó félévet, mert karpaszományos katonai szolgálatra volt kötelezett, s így az 1889. évi XXVI. t.c. alapján joga volt egy félév könnyítést kérni. Ezt a kedvezményt nevezték „katonai félév beszámításának” is.⁹⁴ (A fellelt forrásokban egyedül itt utalnak a hallgató teljes nevére: Brósz Róbert Gyula András.

Meglepheti az érdeklődőt a tény, hogy Brósz még végbizonyítványa kiállítása előtt letette első jogtudományi doktori szigorlatát.⁹⁵ A vizsgák sorát a harmadik tárgyú (tételes) záróvizsgával kezdte még hetedéves hallgatóként, 1936. november 20-án. A vizsgabizottság döntése alapján a „jelölt szótöbbséggel kitüntetéssel képesített.”⁹⁶ Másodjára a második tárgyú (vegyes) jogtudományi szigorlatot tette le 1937 áprilisában, ahol

⁹¹ Vizsgáztatóként Bozóky Ferenc, Kun József és meglepetésre a perjogász Bacsó Jenő írta alá a jegyzőkönyvet. Vö. *Második Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek V.*, 2606. szám.

⁹² A vizsgát a Tóth Lajos, Kováts Andor és a politikát oktató Haendel Vilmos professzorok előtt tette le. – *Harmadik Alapvizsgálati Jegyzőkönyvek V.*, 2600. szám.

⁹³ Az ún. könyvtárkezelő demonstrátori megbízások hivatalosan csak az 1946/47. tanévben jelentek meg a Karon. Vö. HOLLÓSI 2007, passim.

⁹⁴ DEENK Kézirattár – *A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemen kiadott végbizonyítványok 1-271ig az 1936/37 tanévről*, (17. kötet) 78. szám. Az abszolutóriumot rektorként Tankó Béla bölcsészprofesszor, dékánként Marton Géza írta alá. A dokumentum – *mutatis mutandis* – megegyezik Visky abszolutóriumával, így annak közlésétől ezúttal eltekintünk.

⁹⁵ A Tanulmányi szabályzat ezt a lehetőséget elvileg kizárja: „Az első szigorlat az abszolutórium megszerzése után azonnal, a többi szigorlatok ezt követőleg 3-3 havi időközzel tehetők le.” *Tanulmányi szabályzat* 1929, 68–69. pp.

⁹⁶ *Szigorlati jegyzőkönyv VIII.* 4692. szám. A jegyzőkönyvben nem is utalnak a még ki nem állított végbizonyítványra, hanem Brósz érettségi bizonyítványára és a 22.244/1889. sz. VKM rendeletre történik hivatkozás. Vizsgáztatói Szentpéteri Kun Béla, Bacsó Jenő, Kun József és közigazdász Szádeczky-Kardos Tibor voltak.

ismét szótöbbséges kitüntetéses eredményt ért el.⁹⁷ A történeti (első tárgyú) szigorlatát 1937. június 8-án egy érdekes összetételű bizottság előtt tette le, hiszen a bizottságban sem jogtörténész sem római jogász nem volt. Szentpéteri Kun és Teghze szakmai kompetenciája megkérdőjelezhetetlen, de Bozóky és Szádeczky-Kardos jelenléte valamiféle szükségmegoldásra mutat. Mindenesetre a bizottság ismét szótöbbséggel „kitüntetéssel képesítettük” határozatot hozott.⁹⁸ Brósz szigorlatait egyébként „felszigorlatidij” kedvezményel tehetete le.⁹⁹

„Az *aquiliai felelősség a 12 táblás törvényektől Justinianus kodifikációjáig*” című doktori értekezését még utolsó szigorlata előtt, 1937. május 18-án benyújtotta. Marton Géza dékán önmaga mellett Bacsó Jenőt jelölte ki az értekezés bírálójául. Sajnos a vélemények már nem fellelhetők.¹⁰⁰

A viszonylag csekély szekunder irodalmat felmutató, 52 oldalas értekezés a bevezető és befejező gondolatok mellett hat fejezetből áll.

A bevezetőben Brósz a felelősség mibenlétéről, a büntetőjogi és magánjogi felelősség, felelősségre vonás közötti különbségről értekezik röviden. A régi jogokban a két jogkövetkezmény nem volt olyan élesen elkülönülő, mint a modern jogrendszerekben, ez utóbbi csak hosszú fejlődés eredménye. A magánjogi felelősséget szerződéses és szerződésen kívüli felelősségre osztja, s utóbbit – melynek alapelve „ne bánts a másét!” – nevezi *aquiliai felelősségnek*.¹⁰¹ Brósz vizsgálatait „[a]z őskorból kiemelkedő 12 táblás törvény” bármely jellegű materiális károkozást – a vétkeesség mérlegelése nélkül – büntetéssel sújtó szemléletének bemutatásával kezdi a VIII. tábla objektív felelősséget tükröző szabályaira utalva.¹⁰² Természetesen említésre kerülnek a serdületlenekre és a véletlenül bekövetkezett károknál az enyhítésre utaló rendelkezések.¹⁰³ Ezt követően a *lex Aquilia* rendelkezéseinek (1. és 3. fejezet) ismertetése következik, külön kitérve az *iniuria* és a materiális kár tényállásalemeire. „A kimondottan cselekvőséget feltételező materiális károkozások” szubjektívnek mondható kelléke az *iniuria*, ami bizonyos fokig már a tiszta okozási elv meghaladást mutatja.¹⁰⁴ Viszonylag terjedelmes fejezet foglalja a klasszikus kor *aquiliai felelősséggel* kapcsolatos felfogásával, külön részt szentelve az objektív illetve a szubjektív feltételek vizsgálatának. Előbbi vonatkozásában a közvetlenség követelményének a lazulása mutatkozik a forrásokban egy bizonyos okozatossági elvárás irányába az *utilis* és *in factum acti*ók révén. Brósz azonban óvatosság-

⁹⁷ *Szigorlati jegyzőkönyv IX.* 4838. szám. A vizsgatárgyakkal koherens bizottság tagjai voltak: Haendel Vilmos, Kun József, Kováts Andor és Bozóky Ferenc professzorok.

⁹⁸ *Szigorlati jegyzőkönyv IX.* 4919. szám. Érdekes, hogy négy professzor Brósz két-két szigorlatán is a cenzorok között volt.

⁹⁹ Ezt (többek ügyével együtt) utólag jelentette a dékán a 1937 júniusában. Vö. JÁK Jk. 1936/37. tanév 13. rendes ülés (1937. június 24.) 319. szám. A kedvezményt a köztisztviselők gyermekei kaphatták meg. Ugyanezen az ülésen került utólag, 322. szám alatt bejelentésre, hogy (több jogszigorlóval együtt) Brósz is „a szigorlati várakozási határidő” leszállításának kedvezményében részesült.

¹⁰⁰ DEENK Kézirattár A 3206 – *Római jogi értekezés. Az aquiliai felelősség a 12 táblás törvényektől Justinianus kodifikációjáig. Irta: BRÓSZ Róbert*, é.n. 52. p. A dolgozatot magán csak az alábbi megjegyzés szerepel: „Bírálatok külön ügyiratot?”.

¹⁰¹ BRÓSZ é.n., 3–6. pp.

¹⁰² „Az objektív felelősség, a Verursachungsprinzip uralkodik.” BRÓSZ é.n., 7–8. pp.

¹⁰³ BRÓSZ é.n., 9. p.

¹⁰⁴ BRÓSZ é.n., 11–13. pp.

ra int és hangsúlyozza, hogy „a klasszikusok kitartottak az *actio* objektív feltétele mellett s ahol nincs *corpore et corpori*, illetőleg legalább *corpori damnum datum*, s mégis megadtak valamely a *lex Aquilia*ból folyó *actiót*, ott mindenesetre az *interpolatio* gyanúja fér azon szövegekhez és legtöbbször nem alaptalanul.”¹⁰⁵ A szubjektív elem vizsgálata során – Kunkel nyomán – utal rá, hogy a jheringi felfogás („Nicht der Schaden verpflichtet zum Schadenersatz, sondern die Schuld”) az interpolációk kimutatása révén meghaladottá vált, mégis van néhány szöveghely ahol nem interpolált klasszikus szövegek culpáról beszélnek a *lex Aquilia*val kapcsolatban, illetve több esetben azonos értelemben használják az *iniuria* szót. Brósz feltételezhetőnek tartja, hogy a klasszikus korban a *lex Aquilia* körében kifejlődött egy bizonyos culpa-fogalom, amely tevésben kell megnyilvánuljon,¹⁰⁶ de a klasszikusok még elsősorban a tárgyi értelemben vett jogtalanságot tekintették tényállásalemnnek.

Az objektív és szubjektív elem jelentőségének vizsgálatát a justinianusi kodifikáció forrásaiban zárja le. Ez a munka legterjedelmesebb fejezete és Brósz mindkét tekintetben módosulást konstátál: a kodifikáció egy „általános, mindenféle kárra kiterjedő *actio*t vezetett be.” A *lex Aquilia*n alapuló *utilis actio*t adott, ahol csak *corpori damnum datum* adódott, az *in factum actio*t pedig fenntartotta a *damnum non corpore, ne corpori datum* esetére, illetve olyan esetekben is megadta az *in factum actio*t, amelyet a klasszikusok még nem tartottak peresíthetőnek, vagy amelyeknél egy másik alaptényállásra támaszkodó *in factum actio*t adtak.¹⁰⁷ Brósz hangsúlyozza, hogy a kompilátorok egy generális kártérítési keresetet alkottak meg az *in factum actio legis Aquiliae*ben.¹⁰⁸ A szubjektív elem tekintetében a kompilátorok tulajdonképpen csak folytatták elődeik munkásságát az objektív felelősségtől a szubjektív, a vétkes felelősség felé elmozdulva és a *culpát* a köteles gondosság hiányaként felfogva.¹⁰⁹ A klasszikus szövegek módosítása és meghamisítása útján a kompilátorok igyekeztek a felelősséget a *culpára* alapítani, ami aztán „alapját képezi a későbbi vétkeségi felelősség rendszerének.”¹¹⁰ A következő fejezet fejlődésében vizsgálja a kérdést, hogyan fordult át az eredetileg *poenalis* (Brósznál „penalis”) természetű kereset *reipersecutoriussá*. Számba veszi a *poenalis* keresetek legfontosabb jellemzőit (*cumulatio, noxalitas, passzív átruházhatatlanság*) külön-külön vizsgálva bizonyítja, hogy – egyes bizonytalannak tűnő állásfoglalások ellenére – Justinianus *de facto* már nem tekintette *poenalis* keresetnek a károkozás miatti keresetet.¹¹¹ S végül a marasztalás mibenlétét vizsgálja – fejlődésében – a disszrens: „menynyivel felel, illetve mivel felel?” Megállapítja, hogy ezen kérdéskörben a legkonstanstabb a római jog álláspontja a különböző korszakokban: a *lex Aquilia* eredeti szankciórendszere lényegében csak „kisebb kibővítéseket” kapott a későbbiekben. Elsősorban a

¹⁰⁵ BRÓSZ é.n., 14–19. pp., különösen 19. p.

¹⁰⁶ BRÓSZ é.n., 20–24. pp.

¹⁰⁷ BRÓSZ é.n., 25–26. pp.

¹⁰⁸ ... *in damnis quae lege Aquilia non tenetur in factum datur actio* (D. 9,2,33,1).

¹⁰⁹ BRÓSZ é.n., 28–29. pp. Bizonyítékként többek között a D. 9,2,5,3., a D. 9,2,9,4., a d. 9,2,29., a D.9,2,30,3. és a D. 9,2,31 kerül elemzésre. BRÓSZ é.n., 29–31. pp.

¹¹⁰ BRÓSZ é.n., 32–33. pp.

¹¹¹ BRÓSZ é.n., 33–40. pp.

piaci ártól az *interesse*-érték bizonyos mértékű figyelembe vétele felé mozdultak el a későbbi korok jogászai.¹¹²

Munkája befejezéseként az aquiliani felelősség továbbfejlődését vázolja egészen a Code Civil-ig. Mint egész munkájában, itt is Rotondit követve vázolja fel, hogyan jelenik meg a kártérítési funkció mellett a *restitutio*, valamint az erkölcsi károk megtérítésének gondolata. Az *actiót* a korai újkorban már „*bármely kár megtérítésére*” használták. Az elvárás is eltűnt, hogy a culpának tevőlegesnek kell lennie. A kereset *poenalis* jellege is háttérbe szorult, bár az egyes erre utaló tulajdonságok felett sokat vitáztak a koraújkori szerzők. Végül természetjogi írók fenntartás nélkül elismerték „a culposus tiltott cselekményért való felelősséget.” A fejlődés oda vezetett, hogy a „nem-materiális károk” is megtérítésre kerültek, s elegendő volt „valami kis vétkesség” fennforgása a felelősség megállapításához a tisztán megtérítési jellegűvé vált kereset által. Végül a Code Civil 1382. szakasza tulajdonképpen „sallangtól mentesen” mondja ki: „mindenki a saját hibája folytán bekövetkezett kárt köteles megtéríteni.”¹¹³

VI. Brósz Róbert *sub auspiciis Gubernatoris* avatása

Már Visky esetében is láthattuk, hogy egy *sub auspiciis Gubernatoris*-doktoravatás megszervezése nem volt egyszerű és sok esetben halasztást szenvedett az ünnepélyes avatás lebonyolítása.

Brósz utolsó szigorlata után azonnal beadhatta kitüntetéses avatási kérelmét, s az alig két héttel ezen szigorlat után, 1937. június 24-én (együtt Pagonyi Jenő hasonló tárgyú beadványával) már a Kari Tanács elé került. Az tárgy előadója, Kováts Andor professzor támogató előterjesztést tett, mivel mindkét kérvényt „megfelelően felszereltnek” és mindkét folyamodót a kitüntetésre érdemesnek találta. Kováts javasolja, hogy egyenlő rangsorban terjesszék a kérvényeket az Egyetemi Tanács elé, hogy az megtehesse a szükséges intézkedéseket.

Az előterjesztésről a tanári kar szavazott, Pagonyi kérelmét 8:1 arányban, Brószét egyhangúlag támogatták. 6:1 arányban arról is döntöttek, hogy a jelölteket „*aequo loco*” terjesztik tovább a miniszterhez való továbbítás céljából. A határozat arról is szól, hogy a miniszternek jelezzék az is, hogy „karunkon több év óta nem fordult elő *sub auspiciis Gubernatoris* avatás.”¹¹⁴ Az Egyetemi Tanács egyhangúan támogatta a jogi kar előterjesztését és felterjesztést tett a miniszterhez.¹¹⁵

A következő hír az ügyben csaknem egy évig váratott magára: 1938 májusában a dékán arról számolt be, hogy Szily Kálmán államtitkár arról értesítette, hogy Pagonyi Jenő és Brósz Róbert *sub auspiciis* avatása öszre marad.¹¹⁶ Aztán a novemberi tanácsülésen ismertetésre került az október 25-én kelt, 28.079/1938. IV. V.K.M. sz. leirat, amelyben a minisztérium értesítette az egyetemi tanácsot, hogy a kormányzó hozzájá-

¹¹² Gai. 3,212.; D. 9,2,22,2.; D. 9,2,23,6. BRÓSZ é.n. 41–47. pp.

¹¹³ BRÓSZ é.n., 47–52. pp.

¹¹⁴ JÁK Jk. 1936/37. tanév 13. rendes ülés (1937. június 24.) 311. szám.

¹¹⁵ DEENK kéziratár – *A Debreceni Egyetem Tanácsának jegyzőkönyve az 1936/37. tanévről* (1936. július 27.) 5522/1936–37. etsz.

¹¹⁶ JÁK Jk. 1937/38. tanév 10. rendes ülés (1938. május 13.) 323. szám.

rult Brósz Róbert és Pagonyi Jenő *sub auspiciis* doktorrá avatásához,¹¹⁷ amely aztán 1938. december 15-én meg is történt.

A két jogász mellett további három hallgató kapott ezen a napon kormányzógyűrűt a kormányzó képviselőjében megjelent Zsindely Ferenc államtitkártól. Ezen valóban kivételes ünnepi alkalom forgatókönyve teljesen megfelelt Visky korábbi avatásához az- zal a különbséggel, hogy ez alkalommal ötüik addigi életpályáját ismertették, s mind az öten felolvastak egy részletet doktori értekezésükből.

Bozóky Ferenc a jogi kar akkori dékánja a következőket mondta Brósz Róbertről:

„Brósz Róbert született Parajdon, Udvarhely vármegyében, 1915. augusztus 8-án. Elemi iskolába Jászapatiban járt. Középiskolai tanulmányait ugyanott a kir. kat. gr. Szé- chenyi István reálgimnáziumban végezte, mindvégig jeles eredménnyel. Érettségi vizs- gálatot 1933-ban tett, kitüntetéssel.

Tudományegyetemünk jog- és államtudományi karára az 1933/34. tanév I. felében iratkozott be és 1937. január 12-én nyert végbizonyítványt. Egész egyetemi pályája alatt kiváló szorgalmat és előmenetelt tanusított. Mind a három alapvizsgálatán kitüntetéssel képesítettett. Ugyancsak kitüntetéses képesítést nyert mind a három jogtudományi szigorlatán is és a jogtudományi doctori fok elnyeréséhez benyújtott értekezését, melynek címe: »Az aquiliai felelősség a 12 táblás törvénytől Justinianus kodifikációjáig«, a bíráló professzorok dicsérettel fogadták el.”

Bacsó Jenő, akkori rektor köszöntő szavaiban visszaköszön a Kollégium 400 éves jubileumának emelkedettsége és az első bécsi döntés felett érzett lelkesedés is.¹¹⁸

1939 februárjában – utözöngeként – a dékán jelentette, hogy miután a rektor felkérte arra, hogy Pagonyi és Brósz doktori értekezéséből a dékán válasszon ki egy-egy részt, ennek a kérésnek eleget tett.¹¹⁹ Nem tudjuk, milyen célból kérték a részletek kiválasztá- sát, hiszen az egyetemi évkönyvben végül is nem jelentek meg a szövegek.

VII. Brósz ösztöndíj-pályázatai a Kar előtt

Brósz első általunk ismert ösztöndíjkérelmével ugyanazon az 1938. márciusi ülésén fog- lakozott a Kar tanácsa, mint amelyen Visky Károly Párizsba szóló ösztöndíjkérelmé- t oly magasan rangsorolva támogatta. Ezen az ülésen a kari tanács másodmagával „B” kategóriába sorolva, első helyen jelölte Brósz Róbertet külföldi ösztöndíjra.¹²⁰

A Baranyai Béla által jegyzett március 9-i – korábban is idézett – szakvélemény vo- natkozó része így hangzott: „Brósz Róbert bírósági fizetéses fogalmazó gyakornok Ró-

¹¹⁷ JÁK Jk. 1938/39. tanév 3. rendes ülés (1938. november 24.) 100. szám.

¹¹⁸ „Önök valóban boldogok lehetnek, hogy doctorrá avatásuk a magyar nemzet anyai dicsőséges évfor- dulójának s a közelmúltban szemünk előtt végbement nagy történelmi eseményeknek esztendejében történt. De ne felejtsek el a költő szavait, hogy akinek a fején koszorú, vagy korona van: annak kell vigyázni a léptei- re, nehogy megbotlásában fejének díszje lehulljon. Vigyázzanak tehát s tanulmányaikat ne tekintsék befeje- zettnek, hanem dolgozzanak, kutassanak ezután is kitarthatóan s bárhová állítsa is Önöket a Gondviselés, tuda- mányukat mindig a haza javára s embertársaik boldogítására igyekezzenek előbbre vinni s értékesíteni s szí- veljék meg a Kollégium egyik jeles diákjának, Kölcsey Ferencnek mindnyájunkhoz szóló intelmét: „Hass, al- koss, gyarapíts s a haza fényre derül.” Vö. *Évkönyv 1938/39.*, 37–38. pp.

¹¹⁹ JÁK Jk. 1938/39. tanév 6. rendes ülés (1939. február 3.) 228. szám.

¹²⁰ JÁK Jk. 1937/38. tanév 8. rendes ülés (1938. március 10.) 259. szám.

mába kér állami ösztöndíjat, római jogi tanulmányokra. Doktori diplomája ugyan még nincs, de mégis végzetnek tekintendő, amennyiben jogtudományi »*sub auspiciis Gubernatoris*« doktorrá való felavatása iránt az eljárás már folyamatban van.

Ez magában véve is tanúsága kiváló szorgalmának, kiemelkedő tanulmányi eredményeinek. Tanulmányi programját így adja: »A római egyetemen szervezett 'Scuola di diritto romano'-nak elvégzése és ennek kapcsán a szerződésen kívüli kártérítés problémájának és irodalmának részletes kutatása.«

Volt szaktanára (dr. Marton Géza) szerint »a szemináriumban több értékes, világos *iudicium*ra és írói készségre mutató dolgozatot készített. A tárgy iránt való vonzalmánál, nyelvkészségénél, mindennekfelett pedig már említett ítélőképességgel párosult komoly tudományos érdeklődésénél fogva minden tekintetben méltónak mutatkozik arra, hogy ezirányú tanulmányai elmélyítésére (főként német – vagy olaszországi) ösztöndíjban részesíttessék. Hívén, hogy külföldi tanulmányi ideje komoly eredményekre fogja őt képesíteni.«

A római jog jelenlegi előadó tanára [Sztehlo Zoltán] – csatlakozva a javaslatához – a szóbanlevő folyamodót az ösztöndíjra a legmelegebben ajánlja.

A magam részéről – annak a distantianak kényszerítő hatása alatt, amely distantia a római jogot művelni szándékozó előbbi folyamodó és a jelenlegi közt, Visky és Brósz közt (ki kell emelnem: még) fennáll, azt kell a karnak javasolnom, sorozza Brósz Róbertet a »B« kategóriára, vagyis »jelölje.«¹²¹

A jelölés során a szabályok szerint a tudományos rátermettséget, az addig teljesített munkát és a kitűzött programot kellett figyelembe venni, és előnyben voltak részesítendők azok, akik olyan témát jelöltek meg, melynek művelőiben hiány mutatkozott.

A pályázat eredményéről nincs adatunk, de valószínűleg nem nyert támogatást az Országos Ösztöndíjtanács részéről. Brósz folytatta bírósági fogalmazói munkáját és az év végén, decemberben átvehette kitüntetéses diplomáját.

Másodszor 1940 áprilisában került Brósz ösztöndíj pályázati anyaga újra a jogi kar professzorai elé, melyben a volt hallgató ismét római tartózkodásra pályázott. A kérdéses ülés jegyzőkönyve¹²² így szól:

„Dékán [Baranyai Béla] jelenti, hogy az Országos Ösztöndíj tanács által meghirdetett hazai tudományos kutató és külföldi tanulmányi ösztöndíjakra szabályos pályázati határidőig csak egy pályázat érkezett be és pedig külföldi tanulmányi ösztöndíjra.

Beadta dr. Brósz Róbert, kir. bírósági jegyző, karunknak *sub auspiciis Gubernatoris* avatott volt hallgatója. Mivel a kar a fűtési nehézségek állandósága és ismételt hurcolkodások miatt ülést a Tanácshoz való felküldés terminusáig (március 18-ig) nem tarthatott, dékán saját részéről kérte a Tanácsot, hogy nevezett pályázatát venné előjegyzésbe, kifejtvén, hogy nincs benne semmi kétsége, hogy a kar részéről is a megadható legjobb minősítést fogja nyerni, e fokra nemcsak a formális tanulmányi eredmények legnagyobb mértéke, hanem doktori értekezésének belső értéke is méltán minősítvén. Ismertette a kar előtt a folyamodó ügyét – a római egyetemen szervezett »Scuola di diritto romano e diritti orientali« szakon a két évi tanulmányok után elnyerhető »diploma in diritto romano« elnyerésére törekvés és az ez intézetben működő tanárok mellé

¹²¹ Ad 621/1937-38. Jksz. A fenti tanácsülés anyagához mellékelve.

¹²² JÁK Jk. 1939/40. tanév 8. rendes ülés (1940. április 5.) 335. szám.

való beosztás – mint olyat, akit a kar annak idején a *sub auspiciis Gubernatoris* való avatásra minden tekintetben méltónak tartott, akinek szakirodalmi működésre való képessége disszertációjának bírálatai szerint meglévőnek látszik, s a kitől teljes megnyugvással várható, hogy a munkaprogramján való munkálkodása jó eredményeket fog hozni, de az is, hogy az érdeklődő külföldieknek helyes felvilágosítást tud majd adni hazánk viszonyairól – minősítve az »A« kategórián, vagyis »kiemelve jelölje.«¹²³

Látható, hogy a dékán megelőlegezte Brósznak a Kar támogatását, és kérte az Egyetemi Tanácsot a pályázat előjegyzésbe vételére. A Kar a dékán eljárását elfogadta és a pályázatot támogatta, és valószínűleg az Egyetemi Tanács is a kari előterjesztésnek megfelelően jelölte Brószot az ösztöndíjra, amelyet ezúttal el is nyert.¹²³ Viskyvel ellentétben azonban Brósz Róbert nem kapott lehetőséget arra, hogy egy második tanévet is Rómában tölthessen. Nincs nyoma annak, hogy pályázott-e a második évre is. Az első év után hazatért, a római könyvtárakat a katonaelettel kényszerült felváltani.¹²⁴

Brósz Róbert római tartózkodását tehát egy magyar állami ösztöndíj tette lehetővé, igaz csak egy tanév (1940/41.) erejéig.¹²⁵ 1938 óta a La Sapienza római jogi továbbképzését már „Scuola di perfezionamento in Diritto romano e Diritti dell’ Oriente Mediterraneo” elnevezéssel illették, igazgatója pedig az 1932/33. tanév óta Emilio Arbertario (1885–1848) volt. Ebben az időben azonban már nem kellett kétévnyi előadás-látogatás ahhoz, hogy a hallgató – ha nem is diplomát – de valamiféle tanúsítványt kapjon tanulmányairól. Egy *certificat*ót egy év után is kaphatott a hallgató római jogi tanulmányairól és vizsgáiról.¹²⁶ Nem ismervén Brósz Róbert római bizonyítványát, feltételezhetjük, hogy tanulmányait egy ilyen *certificato* kibocsátásával ismerték el. A későbbi professzor tudományos felfogására nagy hatással voltak a római évek. Elsősorban Pietro de Francisci, Salvatore Riccobono (1864–1958) és Emilio Albertario voltak nagy hatással rá.¹²⁷ Előbbiek a történeti szemléletű megközelítés, utóbbi az interpolációkritikai módszer tekintetében adtak példát,¹²⁸ s jelentősen hozzájárultak a későbbi tudományos oeuvre nemzetközi elismertségéhez is.

Ezen ösztöndíj-pályázat volt az általunk ismert utolsó „kapcsolatfelvétel” a későbbi budapesti professzor és a néhány év múlva tetszhalálba kényszerített debreceni jogi kar között.

1980. július 3-án Molnár Imre római jogász egyetemi docensnek felelősségteljes feladata volt, de nem volt jó napja. A kor szokásainak megfelelően egy szóbeli felvételi bizottság elnökeként a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára

¹²³ Vö. *Évkönyv 1939/40.*, 306. p.

¹²⁴ FÖLDI 1999, 170. p.

¹²⁵ A *Külföldi Magyar Intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak 1925–1941.* (Országos Ösztöndíjtanács, Budapest, é.n.) című kiadvány alapján SZLAVIKOVSKY 1989, 216. p.

¹²⁶ Az ilyen *certificato* kibocsátását kérhette, „chi avesse affrontato e superato un corso della durata di un anno comprendente ‘Diritto pubblico romano’, ‘Papirologia giuridica’, ‘Diritto bizantino’, ‘Epigrafia giuridica’, ‘Eseggesi delle fonti di diritto romano’, ‘Diritto comune.’” Vö. FERRI 2011, 442. p.

¹²⁷ FÖLDI 1999, 170 p. HAMZA 1995, 303–304. pp.

¹²⁸ HAMZA 1995, 303–304. pp.

jelentkező hölgyeket és urakat hallgatott meg harmadmagával a kánikulai nap során. Miután az egyik felvételiző feltárta a bizottság előtt Jókai Mór regényírói művészetéről és a II. világháborúban való magyar részvételről meglévő – azért nem túlságosan kiterjedt – ismereteit, Molnár docens úr felfedezte, hogy a jelölt a középiskolában latint is tanult és abból jelesre érettségizett. Az erre vonatkozó kérdésére a jelölt tényállásszerű választ adván a vizsgáztató lelkesedésének és elégedettségének adott hangot, megjegyezve, hogy egyre kevesebben vannak, akik latint tanulnak. Az említett lelkesült állapot indíthatta arra, hogy a vizsgán egyébként irodalomból jelest, történelemből pedig jót kiérdemelt jelölt felvételi lapjára a következő vélemény rávezetését proponálja: „Elmélyült tudással rendelkező szerény jelölt. KIVÁLÓ. JAVASOLJUK.”

Bár a jelölt végül más intézményben kezdhette el tanulmányait, a fenti „ítélet” nélkül – egyéb következményekről nem is beszélve – ezen tisztelgő írás bizonyosan nem születhetett volna meg.